

EULIMENE

Vol 24 (2023)

Eulimene 24 (2023)

**Ο γλυπτός διάκοσμος του Ναού Α στον Πρινιά.
Μία ερμηνευτική πρόταση**

Αγγελική Λεμπέση

doi: [10.12681/eul.38576](https://doi.org/10.12681/eul.38576)

Copyright © 2024, Αγγελική Λεμπέση

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

To cite this article:

Λεμπέση Α. (2024). Ο γλυπτός διάκοσμος του Ναού Α στον Πρινιά. Μία ερμηνευτική πρόταση. *EULIMENE*, 24. <https://doi.org/10.12681/eul.38576>

ΕΥΛΙΜΕΝΗ

EULIMENE

ΜΕΛΕΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ,
ΤΗΝ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ, ΤΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΑΠΥΡΟΛΟΓΙΑ

Τόμος 24
Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία
Ρέθυμνο 2023

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΗ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Π. Μανουσάκη 5–Β. Χάλη 8
GR 741 00–Ρέθυμνο

Χατζηχρήστου 14
GR 117 42–Αθήνα

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ–ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Δρ. Νίκος Λίτινας (Ρέθυμνο)
Καθ. Μανόλης Ι. Στεφανάκης (Ρόδος)

ΒΟΗΘΟΙ ΕΚΔΟΣΗΣ

Μαρία Αχιολά (Ρόδος)
Δρ. Δήμητρα Τσαγκάρη (Αθήνα)
Δρ. Nicholas Salmon (London)

PUBLISHER

MEDITERRANEAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

P. Manousaki 5–V. Chali 8
GR 741 00–Rethymnon

Chatzichristou 14
GR 117 42–Athens

PUBLISHING DIRECTORS, EDITORS-IN-CHIEF

Dr. Nikos Litinas (Rethymnon)
Prof. Manolis I. Stefanakis (Rhodes)

ASSISTANTS TO THE EDITORS

Maria Achiola (Rhodes)
Dr. Dimitra Tsangari (Athens)
Dr. Nicholas Salmon (London)

ΕΥΛΙΜΕΝΗ
EULIMENE

2023

Online ISSN: 2945-0357

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ομ. Καθ. Νίκος Σταμπολίδης (Ρέθυμνο)
Ομ. Καθ. Alan W. Johnston (Λονδίνο)
Καθ. Mariusz Mielczarek (Łódź)
Καθ. Άγγελος Χανιώτης (Princeton)
Καθ. Μανόλης Ι. Στεφανάκης (Ρόδος)
Δρ. Νίκος Λίτινας (Ρέθυμνο)
Καθ. Αναγνώστης Αγγελαράκης (Adelphi)
Καθ. Σταύρος Περεντιδής (Αθήνα)
Καθ. François de Callataÿ (Paris)
Καθ. Maria Chiara Monaco (Potenza)
Δρ. Paolo Daniele Scirpo (Αθήνα)
Δρ. Marco Fressura (Rome)
Δρ. Marco Vespa (Fribourg)

ADVISORY EDITORIAL BOARD

Em. Prof. Nikos Stampolidis (Rethymnon)
Em. Prof. Alan W. Johnston (London)
Prof. Mariusz Mielczarek (Łódź)
Prof. Angelos Chaniotis (Princeton)
Prof. Manolis I. Stefanakis (Rhodes)
Dr. Nikos Litinas (Rethymnon)
Prof. Anagnostis Agelarakis (Adelphi)
Prof. Stavros Perentidis (Athens)
Prof. François de Callataÿ (Paris)
Prof. Maria Chiara Monaco (Potenza)
Dr. Paolo Daniele Scirpo (Athens)
Dr. Marco Fressura (Rome)
Dr. Marco Vespa (Fribourg)

Η ΕΥΛΙΜΕΝΗ είναι ένα διεθνές επιστημονικό περιοδικό με κριτές που περιλαμβάνει μελέτες στην Κλασική Αρχαιολογία, την Επιγραφική, τη Νομισματική και την Παπυρολογία εστιάζοντας στον Ελληνικό και Ρωμαϊκό κόσμο της Μεσογείου από την Υστερομινωϊκή / Υπομινωϊκή / Μυκηναϊκή εποχή (12ος / 11ος αι. π.Χ.) έως και την Ύστερη Αρχαιότητα (5ος / 6ος αι. μ.Χ).

Η ΕΥΛΙΜΕΝΗ περιλαμβάνει επίσης μελέτες στην Ανθρωπολογία, Παλαιοδημογραφία, Παλαιοπεριβάλλον, Παλαιοβοτανολογία, Ζωοαρχαιολογία, Αρχαία Οικονομία και Ιστορία των Επιστημών, εφόσον αυτές εμπίπτουν στα προαναφερθέντα γεωγραφικά και χρονικά όρια. Ευρύτερες μελέτες στην Κλασική Φιλολογία και Αρχαία Ιστορία θα γίνονται δεκτές, εφόσον συνδέονται άμεσα με μία από τις παραπάνω επιστήμες.

Παρακαλούνται οι συγγραφείς να λαμβάνουν υπόψη τους τις παρακάτω οδηγίες:

1. Οι εργασίες υποβάλλονται στην Ελληνική, Αγγλική, Γερμανική, Γαλλική ή Ιταλική γλώσσα. Κάθε εργασία συνοδεύεται από μια περίληψη περίπου 250 λέξεων στην αγγλική.

2. Συνομογραφίες δεκτές σύμφωνα με το *American Journal of Archaeology*, *Numismatic Literature*, J.F. Oates *et al.*, *Checklist of Editions of Greek and Latin Papyri, Ostraca and Tablets, ASP*.

3. Οι εργασίες υποβάλλονται ηλεκτρονικά στις ακόλουθες διευθύνσεις: litinasn@uoc.gr και stefanakis@aegean.gr.

Βλ. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eulimene/about/submissions>

4. Οι εικόνες πρέπει να υποβάλλονται σε μορφή αρχείου .jpg ή .tiff και σε ανάλυση τουλάχιστον 1,200 dpi (dots per inch) προκειμένου για γραμμικά σχέδια και 400 dpi για ασπρόμαυρες εικόνες (στην κλίμακα του γκρι). Όλα τα εικονογραφικά στοιχεία πρέπει να είναι αριθμημένα σε απλή σειρά.

Είναι υποχρέωση του κάθε συγγραφέα να εξασφαλίζει γραπτή άδεια για την αναπαραγωγή υλικού που έχει δημοσιευτεί αλλού ή είναι αδημοσίευτο.

Η ΕΥΛΙΜΕΝΗ παρέχεται ως ηλεκτρονική σειρά εκδόσεων ελεύθερης πρόσβασης: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eulimene>

Συνεργασίες – Πληροφορίες:

Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία

Δρ. Νίκος Λίτινας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Φιλολογίας, Ρέθυμνο – GR 74100 (litinasn@uoc.gr)

Καθ. Μανώλης Ι. Στεφανάκης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Ρόδος – GR 85132 (stefanakis@aegean.gr)

<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eulimene/index>

EULIMENE is an international refereed academic journal which hosts studies in Classical Archaeology, Epigraphy, Numismatics, and Papyrology, with particular interest in the Greek and Roman Mediterranean world. The time span covered by EULIMENE runs from the Late Minoan / Sub Minoan / Mycenaean period (12th / 11th c. BC) through to the Late Antiquity (5th / 6th c. AD).

EULIMENE will also welcome studies on Anthropology, Palaeodemography, Palaeo-environmental, Botanical and Faunal Archaeology, the Ancient Economy and the History of Science, so long as they conform to the geographical and chronological boundaries noted. Broader studies on Classics or Ancient History will be welcome, though they should be strictly linked with one or more of the areas mentioned above.

It will be very much appreciated if contributors consider the following guidelines:

1. Contributions should be in either of the following languages: Greek, English, German, French or Italian. Each paper should be accompanied by a summary of about 250 words in English.

2. Accepted abbreviations are those of *American Journal of Archaeology*, *Numismatic Literature*, J.F. Oates *et al.*, *Checklist of Editions of Greek and Latin Papyri, Ostraca and Tablets, ASP*.

3. Please submit your paper to: litinasn@uoc.gr and stefanakis@aegean.gr.

See <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eulimene/about/submissions>

4. Illustrations should be submitted in .jpg or .tiff format of at least 1,200 dpi (dots per inch) for line art and 400 dpi for halftones (grayscale mode) resolution. All illustrations should be numbered in a single sequence.

It is the author's responsibility to obtain written permission to quote or reproduce material which has appeared in another publication or is still unpublished.

EULIMENE is freely accessible (Open Access): <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eulimene/index>

Contributions – Information:

Mediterranean Archaeological Society

Dr. Nikos Litinas, University of Crete, Department of Philology, Rethymnon – GR 74100 (litinasn@uoc.gr)

Prof. Manolis I. Stefanakis, University of the Aegean, Department of Mediterranean Studies, Rhodes – GR 85132 (stefanakis@aegean.gr)

<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eulimene/index>

Περιεχόμενα
ΕΥΛΙΜΕΝΗ 24 (2023)

List of Contents
EULIMENE 24 (2023)

Περίληψεις / Summaries / Zusammenfassungen / Sommaires / Riassunti vi

Αγγελική Λεμπέση, Ο γλυπτός διάκοσμος του Ναού Α στον Πρινιά. Μια ερμηνευτική πρόταση.....1

Konstantinos Kalogeropoulos – Manolis I. Stefanakis, Natural and anthropogenic damage in the archaeological sites of Kymissala, Rhodes 13

Anagnostis Agelarakis, In defence of the *Aeneid* physician *Iapyx Iasides* in honour and *pietas*..... 43

Βασιλική Ζαπατίνα, Κλεοπάτρα Ζ' – Venus Genetrix 57

Βιβλιοκρισίες – Book Reviews

F. Carbone, *Festòs I. La moneta. Produzione, seriazione e cronologia*, Monografie della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente, XXXIII, Atene, 2022, 242 pp., 14 b/w pls (ISBN 978-960-9559-28-7) (**Manolis I. Stefanakis**)..... 81

Πολύτροπος. Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Νικόλαο Χρ. Σταμπολίδη. Επιμ. Μανώλης Ι. Στεφανάκης, Μιμικά Γιαννοπούλου και Μαρία Αχιολά. Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία, Ρέθυμνο 2023, 2 τόμοι, σσ. 1242 (ISBN: τόμος I 978-618-86730-0-7, τόμος II 978-618-86730-4-5) (**Μελίνα Φιλήμονος**) 87

**Περίληψεις / Summaries / Zusammenfassungen /
Sommaires / Riassunti**

Αγγελική Λεμπέση, Ο γλυπτός διάκοσμος του Ναού Α στον Πρινιά. Μια ερμηνευτική πρόταση, *EYAIMENH* 24 (2023), 1-12.

The interpretation proposed herein for the sculptural decoration of the so-called Temple A at Prinias takes into consideration its connection with the traditional architectural type of the *oikos-naos*, as well as the representational data of votives from Cretan sanctuaries. The correlation of the above data indicates that the theory whereby the three different types of female figures portrayed in the sculptural decoration reflect the honored Mistress of animals is precarious.

The position which the three types of figures have in the structural type of the *oikos-naos* is subject to the principle of ranking sequence; the higher position of the seated Mistress of Animals is prominent when compared both to the downgraded position of the clothed and the nude female figures who are portrayed standing and also to the procession of the armed charioteers.

This is the way in which the ruling class of the second half of the 7th c. BC notes the necessary subjection of the inhabitants of Prinias who had full political rights to the transcendental world of the honored Mistress of Animals.

Konstantinos Kalogeropoulos – Manolis I. Stefanakis, Natural and anthropogenic damage in the archaeological sites of Kymissala, Rhodes, *EYAIMENH* 24 (2023), 13-41.

Ο αρχαίος Δήμος των Κυμισαλέων βρίσκεται στην περιοχή της Κυμισάλας και εκτείνεται ανάμεσα στις κτηματικές γαίες των χωριών Σιάννα και Μονόλιθος της Ρόδου. Είναι ένας εκτενής γεωγραφικός αρχαιολογικός χώρος, με πολλαπλές αρχαιολογικές θέσεις που διασυνδέονται μεταξύ τους και με διάρκεια ζωής από την Ύστερη Μυκηναϊκή περίοδο έως την Ύστερη Αρχαιότητα. Το αρχαιολογικό τοπίο της Κυμισάλας έχει πληγεί από διάφορες φυσικές και ανθρωπογενείς καταστροφές στο πέρασμα των αιώνων. Ο σεισμός και η βλάστηση είναι οι κυριότεροι φυσικοί παράγοντες καταστροφής της περιοχής, ενώ ως προς τους ανθρωπογενείς παράγοντες η λεηλασία αρχαιοτήτων, η χρήση γης μέσω εντατικής καλλιέργειας, η μελισσοκομία και η κτηνοτροφία, οι οικοδομικές δραστηριότητες και η επαναχρησιμοποίηση οικοδομικών υλικών έχουν μεταβάλει ή έχουν καταστρέψει σε μεγάλο βαθμό τις αρχαιολογικές θέσεις. Τα τελευταία 18 χρόνια, η Αρχαιολογική Έρευνα Κυμισάλας έχει λάβει συγκεκριμένα μέτρα για την πρόληψη της πολιτιστικής και οικολογικής καταστροφής της περιοχής.

The ancient Deme of the Kymissaleis is located in the area of Kymissala, Rhodes, and extends between Mount Akramitis and the shore, along the estate districts of the modern villages of Sianna and Monolithos. It is an extensive geographical archaeological

site, which covers an area of about 10,000 acres, with multiple interconnected fields including rural settlements and urban planning, fortresses, an acropolis, graveyards and burial monuments that reflect social stratifications and establishments, as well as a variety of other sites and monuments in a vast chronological period, starting from the late Mycenaean period until Late Antiquity.

The archaeological landscape of Kymissala has been affected by various natural and man-made disasters over the centuries. Earthquakes and vegetation are the main natural factors of destruction of the area, while, in terms of anthropogenic factors, the looting of antiquities, the use of land through intensive cultivation, beekeeping and animal husbandry, construction activities and the reuse of building materials have altered or destroyed largely the archaeological sites. During the past 18 years of work, the Kymissala Archaeological Research Project has taken various measures to prevent the cultural and ecological destruction of the area.

Anagnostis Agelarakis, In defence of the *Aeneid* physician *Iapyx Iasides* in honour and *pietas*, *EYΛΙΜΕΝΗ* 24 (2023), 43-55.

Αυτό το άρθρο ανταποκρίνεται στους επικριτικούς χαρακτηρισμούς σύγχρονων σχολιαστών για τον χαρακτήρα και τη συμπεριφορά του Ιάπυξ Ιασίδη, αλλά και των ικανοτήτων του ως ιατρού κατά την χειρουργική αγωγή του τραυματισμένου με αιχμή βέλους Αινεία, όπως περιγράφεται στο 12ο βιβλίο της *Αινειάδας*. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο του έπους, αφενός εμπλέκεται στη δυναμική του ως παράμετρος ο θεός Απόλλωνας και αφετέρου ως ενδιαμέσος παράγοντας η θεά Αφροδίτη στην πιο κρίσιμη στιγμή της μάχης των προσφύγων Τρώων υπό την αρχηγία του Αινεία, για τον απώτερο σκοπό μιας νέας πατρίδας για τον λαό του και για να εδραιώσει τα θεμέλια για αυτό που τελικά θα γίνει η Ρώμη, εναντίον των Λατίνων και του ηγέτη τους Τούρνου.

Εκτός από τη διακειμενικότητα, αυτή η εργασία προσφέρει μέσω μιας διαθεματικής προσέγγισης ένα φάσμα πληροφοριών και επεξηγηματικών στοιχείων που δεν είχαν ληφθεί υπόψη στην εξήγηση της συμπεριφοράς και του επαγγελματισμού του αρχαίου ιατρού. Διευκρινίζονται επίσης, εκτός των ζητημάτων σχετικών της ιατρικής κατάρτισης του Ιασίδη, της επάρκειας της επεμβατικής του επιδεξιότητας και της θεραπευτικής του ικανότητας, εξίσου σημαντικά δεδομένα που αφορούν τα εύσημα του ενάρετου και ευσεβή χαρακτήρα του.

This paper is written in response to modern commentator comments and characterizations on *Iapyx Iasides'* character, behavior, and abilities as a physician and surgeon to treat the wounded Aeneas by an arrowhead, recorded in book XII of the *Aeneid*, a context that also implicates the intermediary agencies of Apollo and Venus. In addition to intertextuality, this paper offers a missing interdisciplinary spectrum of explanatory conditions and arguments in support of the conduct and performance of the ancient physician in honor and *pietas*.

Βασιλική Ζαπατίνα, Κλεοπάτρα Ζ' – Venus Genetrix, *EYAIIMENH* 24 (2023), 57-79.

In the second half of the 1st c. BC, the mint of Paphos issued a series of bronze coins in the name of Cleopatra VII. The coins bear the bust of a *Kourotrophos* figure, which has been identified either as Aphrodite-Eros, Cleopatra-Caesarion or Isis-Horus. After 44 BC, Cleopatra VII celebrated the occasion of Cyprus's annexation to the Ptolemaic kingdom, with a bronze issue. In Paphos, Aphrodite's significant cult center and birthplace, Cleopatra imported a new iconography of the goddess. *Genetrix* was a title given to Venus by Julius Caesar, who spent his life as *Venere Prognatus*, and considered himself descendant of the goddess. Caesar founded the temple of Venus *Genetrix* in his new Forum in 46 BC. There, he dedicated a statue of Venus which represented the goddess as a mother holding her infant, little Cupid. His second dedication was a gold or gilded statue of Cleopatra, resembling in posture and figure with Venus *Genetrix*. The two statues were depicted on the series of denarii, issued by Caesar during his military expedition in Spain in 45 BC. After his assassination in 44 BC, Cleopatra, as the mother of Caesar's only son, probably dedicated a statue of Venus *Genetrix* to the sanctuary of Paphos. This article discusses the possibility that the bronze Cypriot issue bears this specific kourotrophic figure.

Ο ΓΛΥΠΤΟΣ ΔΙΑΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ Α ΣΤΟΝ ΠΡΙΝΙΑ. ΜΙΑ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ

*Στη μνήμη της φίλης μου
Κατερίνας Δεσποίνης*

Τα πήλινα ανθρωπόμορφα αναθήματα από το ιερό της Σύμης και το άρθρο μου για την πρωτοπορία των κρητικών εργαστηρίων στη διαμόρφωση εικονογραφικών τύπων από τον ύστερο 8ο αι. π.Χ.¹ αποτέλεσαν τα οπτικά ερεθίσματα για την ερμηνευτική επαναπροσέγγιση του τιτλοφορούμενου θέματος².

Δεν χρειάζεται να παραθέσω την πλούσια βιβλιογραφία που υπάρχει σε άρθρο του Matteo D'Acunto, όπου ο μελετητής αναφέρεται στο ιστορικό της λατρείας από την ΥΜ ΙΙΓ έως το τέλος της ΥΓ περιόδου στο πλάτωμα του λόφου του Πρινιά, ενώ διεξοδική είναι η αναφορά του στον γλυπτό διάκοσμο του Ναού Α, ο οποίος αναμόχλευσε και εκάλυψε τα προϋπάρχοντα κατάλοιπα λατρείας³. Η προτεινόμενη χρονολόγηση των γλυπτών στο διάστημα 650-625 π.Χ.⁴ είναι περισσότερο πιθανή από τη συμπίεσή της στις τελευταίες δεκαετίες του 7ου αι. π.Χ., ενώ η άποψη για την ένταξή τους στη δεκαετία 700-680 π.Χ. είναι ατεκμηρίωτη και δεν έτυχε αποδοχής⁵. Στην παρούσα δημοσίευση επιτάσσεται επίλογος σχετικός με το κατά πόσο παρατηρούνται επιδράσεις από την Εγγύς Ανατολή στα γλυπτά του Ναού Α και γενικά στην ανθρώπινη μορφή της κρητικής εικονογραφίας του ύστερου 8ου-7ου αι. π.Χ.

Την ατυχή επωνυμία του οικοδομήματος του Πρινιά με τη λέξη Ναός τη μετονομάζω σε «οίκο-ναός», γιατί αυτός ο τύπος εσωτερικού χώρου λατρείας επικρατεί σε όλη την Κρήτη από την ΥΜ ΙΙΓ περίοδο έως και τον 7ο αι. π.Χ. Το ιστορικό ακριβώς του οίκου-ναού ακυρώνει μεταγενέστερη του 1995 άποψη μελετητή για την αναγωγή του τύπου στον Μασταμπά της Γκίζας (6ης δυναστείας). Παράλληλα, καθιστά επισφαλής και

---

¹ Λεμπέση 2018-19.

² Οι συντομογραφίες για τα περιοδικά και τις σειρές εκδόσεων αναγράφονται κατά τον ηλεκτρονικό κατάλογο του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου (13.11.2006), ενώ των αρχαιολογικών περιόδων προσαρμοσμένες στα ελληνικά είναι οι ακόλουθες: ΥΜ ΙΙΙ - ΥΜ ΙΙΙΓ/ΥΠΜ = υστερομινωική/υπομινωική· ΠριΓ = πρωτογεωμετρική· Γ = γεωμετρική· ΥΓ = υστερογεωμετρική· ΠριΔ = πρωτοδαιδαλική· ΜΔ = μεσοδαιδαλική· ΥΔ = υστεροδαιδαλική. Ευχαριστώ θερμά για την άδεια ανατύπωσης των φωτογραφιών 1-5 το Archivio fotografico, Scuola Archeologica Italiana di Atene, όπως και τη Δρ. Αρχαιολογίας Αναστασία Λαμπροπούλου για τη μετάφραση της περίληψης. Λόγω της τρέχουσας πανδημίας ήταν αδύνατον να εργασθώ σε δημόσια βιβλιοθήκη και για τον λόγο αυτόν η βιβλιογραφική ενημέρωση είναι ελλιπής.

³ D'Acunto 1995· Λεμπέση 1970, 414.

⁴ Fuchs 1983, 242, fig. 183 & 247, fig. 269· D'Acunto 1995, 29-43.

⁵ Rizza and Rizzo 1984, 230-234· Boardman 1961, 147-148· Blome 1982, 47-48. Για την υψηλή χρονολόγησή τους, βλ. Beyer 1976, 32.

τη γνώμη του για τη ρυθμολογική εκτίμηση των γλυπτών του οίκου-ναού ως συνονθύλευμα εκλεκτισμού, ο οποίος δέχεται ερεθίσματα από την Αίγυπτο, την Κρήτη και την Εγγύς Ανατολή στις δεκαετίες 620-600 π.Χ.⁶. Οι δύο απόψεις αντιβαίνουν τόσο στον κληροδοτημένο δομικό τύπο του οίκου-ναού Α, όσο και στον ανύπαρκτο εκλεκτισμό του ύστερου 7ου αι. π.Χ. Τα τέχνηρα των κρητικών εργαστηρίων ξεχωρίζουν από τα σύγχρονα του Ελλαδικού χώρου με τη σταθεροποίηση των παραστατικών τύπων και την ομοιογενή τεχνοτροπική απόδοση των μορφών σε περισσότερες από μία κατηγορίες αναθημάτων του 7ου αι. π.Χ.⁷.

Πέρα από την υψηλή χρονολόγηση του γλυπτού διάκοσμου (700-680 π.Χ.) από τον Immo Beyer, αξίζει να τονιστεί η συνδρομή του στην αναδιάταξη των ανάγλυφων ορθοστατών, όπως και η ένταξη στο ίδιο σύνολο των θραυσμάτων από δύο γυμνές γυναικείες μορφές σε όρθια στάση που τις εντόπισε σε αποθήκη του Μουσείου Ηρακλείου. Κατά τον μελετητή οι ανάγλυφες πλάκες των υπέων, πανθήρων, σφιγγών και ελαφιών τοποθετούνται γύρω από τη βάση του προνάου, ενώ οι γυμνές γυναικείες μορφές κοσμούν τις ισάριθμες παραστάδες της εισόδου του⁸. Η εξίσου σημαντική διορθωτική αντιπρόταση του Matteo D'Acunto ως προς την κατανομή των ανάγλυφων ορθοστατών με πομπή υπέων και δύο ακόμη ορθοστατών με την απεικόνιση σφιγγας εκατέρωθεν της εισόδου του προνάου, διατηρώντας τις δύο γυμνές γυναικείες μορφές στις παραστάδες της ίδιας εισόδου, αποτελεί για την ώρα την πιο πιθανή αποκατάσταση (εικ. 1)⁹.

Πάντως, και οι δύο μελετητές καταλήγουν ευλόγως στο ίδιο συμπέρασμα. Η μεταφορά της ζωφόρου από την ανωδομή των ελληνικών ναών στον κατώτερο περίγυρο του προνάου οφείλεται σε επίδραση της Εγγύς Ανατολής, όπου επικρατεί η συνήθεια της τοποθέτησης ανάγλυφων ορθοστατών γύρω από τη βάση των κτισμάτων¹⁰.

Πέρα από την όποια ερμηνευτική προσέγγιση για τα γλυπτά του οίκου-ναού Α, γενικά αποδεκτή είναι η άποψη ότι η πομπή των υπέων συμβολίζει μία ομάδα εκπροσώπων της άρχουσας τάξης, που υποκρύπτεται στη λέξη *ίππεις* της όψιμης ιστοριογραφίας¹¹. Αντίθετα για την ερμηνεία των διαφορετικού τύπου γυναικείων μορφών επιλέγεται η αμφισημία που διέπει τις μορφές του υπερβατικού κόσμου. Προτείνεται δηλαδή, ο διπλασιασμός ή τριπλασιασμός της ίδιας θεάς σύμφωνα με την αντίληψη που επικρατεί στην Εγγύς Ανατολή ή τη λιγότερο πιθανή κληροδοτήσή της από τη μινωϊκή-μυκηναϊζούσα θρησκεία¹².

Στην προτεινόμενη θεωρία αντιβαίνουν οι παραστατικές διαφορές μεταξύ των τριών τύπων της γυναικείας μορφής του οίκου-ναού Α. Για την περιοπτη καθιστή σε *θάκον* γυναικεία μορφή η ιδιότητά της ως μία από τις Πότνιες θηρών της ελληνικής θρησκείας υπομνηματίζεται με την κόσμηση του ποδήρους ενδύματος για το οποίο επιλέγονται αιγοειδή και ίπποι, ενώ με την τοποθέτησή της στη δοκό της εισόδου από

⁶ Watrous 1998.

⁷ Λεμπέση 1985, 199-209· 2002, 158-192· 2021, 157-163.

⁸ Beyer 1976, 21-37, taf. 12, 15, 22, 24.

⁹ D'Acunto 1995, 24-26, fig. 9· Lefèvre-Novaro *et al.* 2013, 14, όπου αμφισβητείται η όποια προσπάθεια αποκατάστασης του γλυπτού διάκοσμου λόγω της διασποράς του.

¹⁰ D'Acunto 1995, 52.

¹¹ Willetts 1965, 60· Pautasso 2011, 101.

¹² D'Acunto 1995, 43-46· Pilz 2011, 217, για την πιθανή ταύτισή τους με κατώτερες υπερβατικές μορφές που δεν ονοματίζονται.

τον πρόναο στον κυρίως χώρο λατρείας αναδεικνύεται η υπερβατική οντότητά της (εικ. 2-3). Ο αισθητός για τους θνητούς μικρόκοσμος της Πότνιας θηρών υποδηλώνεται με τους πάνθηρες (εικ. 2) και τους αιγάγρους στις κατακόρυφες πλευρές της ίδιας δοκού, η οποία φέρει στα άκρα την τιμώμενη Πότνια θηρών σε συμμετρική αντικριστή διάταξη, κατευθυνόμενη πιθανόν από το συμμετρικό δομικό σχήμα του οίκου-ναού Α.

Για λόγους συμμετρίας θεωρώ ότι διπλασιάζεται και η ντυμένη γυναικεία μορφή που εικονίζεται στην κάτω επιφάνεια της δοκού, η οποία είναι υποβαθμισμένης ορατότητας για τους προσερχόμενους στον κύριο χώρο λατρείας. Τη θνητή οντότητά τους υπομνηματίζουν το αδρανές σχήμα χειρονομίας, το ακόσμητο ποδήρες ένδυμα σε αντιδιαστολή με το ίδιου τύπου καταστόλιστο ένδυμα της Πότνιας θηρών (εικ. 2, 4). Ο πόλος της γυναικείας μορφής αποτελεί τυπικό εορταστικό κάλυμμα κεφαλής για θεούς και θνητούς, ανεξαρτήτως φύλου, όπως άλλωστε ισχύει και για τους ιππείς των ορθοστατών γύρω από τη βάση του προθαλάμου (εικ. 5)¹³.

Εξίσου υποβαθμισμένη τοποθέτηση με των ιππέων παρουσιάζει και η γυμνή γυναικεία μορφή σε ορθή στάση με πόλο που εικονίζεται στις αντικριστές παραστάδες της εισόδου του προθαλάμου και αποσπάται από τη θεωρία του τριπλασιασμού της Πότνιας θηρών για τους ακόλουθους λόγους¹⁴. Καταρχήν, ουδεμία θεά της ελληνικής θρησκείας εικονίζεται ολόγυμνη από τον 10ο αι. π.Χ. έως την ελληνιστική περίοδο, ούτε και γίνεται λόγος στη σύγχρονη ποίηση για τη γυμνότητα των θεαινών. Κατά δεύτερο λόγο, η καθοδική κλίμακα της τοποθέτησής τους συγκριτικά με την υπερυψωμένη καθιστή Πότνια θηρών πιστεύω ότι είναι σκόπιμη και ότι συμβολίζει την απόσταση μεταξύ του υπερβατικού κόσμου της Πότνιας θηρών και του μικρόκοσμου των θνητών γυναικών.

Άλλωστε, η γυμνή γυναικεία μορφή συνδέεται δομικά στενότερα με τους ιππείς που συμβολίζουν κατά γενική αποδοχή ένα σώμα νέων πολεμιστών της άρχουσας τάξης¹⁵. Για τους πολεμιστές της ζωφόρου υποθέτω ότι θα ήταν νεαρής ηλικίας λόγω του αγένειου προσώπου, αν βέβαια ισχυε ο κανόνας διαχωρισμού σε ενηλίκους γενειοφόρους και σε χωρίς γένι νεοσύλλεκτους πολεμιστές που υπάρχει και στην εικονογραφία των επιτάφιων στηλών του 7ου αι. π.Χ. από νεκροταφείο του Πρινιά¹⁶.

Επίλογος

Στους ανωτέρω λόγους, που δικαιολογούν την απόσπαση της ντυμένης και της γυμνής γυναικείας μορφής σε όρθια στάση από την επισφαλή θεωρία του τριπλασιασμού της τιμώμενης Πότνιας θηρών στον οίκο-ναό Α, προστίθεται μία ακόμη ένδειξη. Είναι τα πολυάριθμα πήλινα πλακίδια του 7ου αι. π.Χ. από τα ιερά της Αξού, της Γόρτυνας και της Σύμης, όπου συνυπάρχουν οι τύποι της γυμνής και της ντυμένης γυναικείας μορφής που ανήκουν στην ίδια ρυθμολογική βαθμίδα¹⁷. Η σύγχρονη απόθεση των δύο τύπων σε περισσότερους του ενός χώρους λατρείας αποτελεί

¹³ Connor 1987· Λεμπέση 2021, 114, ΑΚ 155, πίν. 49 (κουροτρόφος)· ΑΚ 136, πίν. 43 (θνητή)· ΑΚ 163, πίν. 51 (θνητοί).

¹⁴ Beyer 1976, taf. 22· D'Acunto 1995, 20, fig. 5. 1-2 & 25-26, fig. 9· 2002-03, 19, 31.

¹⁵ Prent 2005, 490-492, για την απήχηση του κοινωνικού γίνεσθαι στον γλυπτό διάκοσμο του Ναού Α.

¹⁶ Λεμπέση 1976, πρβλ. πίν. 15 & 16 με πίν. 17.

¹⁷ Ενδεικτικά βλ. Αξός: Rizza 1967-68, fig. 5-6, nos 42 & 44· Γόρτυνα: Rizza and Scrinari 1968, tav. 12-13 & tav. 17 nos 100-101· Σύμη Βιάννου: Λεμπέση 2021, ΑΚ 128, πίν. 42, ΑΚ 136 πίν. 43 & ΑΚ 159-160, πίν. 50.

γενικευμένη αντίληψη, ενδεικτική για τη βραδυπορούσα πολιτειακή μεταβολή από τον ύστερο 8ο στον 7ο αι. π.Χ. Εξαιτίας της μεταβολής εμφανίζεται στην εικονογραφία ο διαχωρισμός του υπεύθυνου κοινωνικού ρόλου της έγγαμης γυναίκας έναντι της ανέμελης συμπεριφοράς της κόρης, ο οποίος επικυρώνεται και επιγραφικά από τον πρώιμο 6ο έως και τον 1ο αι. π.Χ.¹⁸.

Η πρώιμη από το β' μισό του 8ου αι. επίδραση της Εγγύς Ανατολής στον τομέα της σφυρήλατης τεχνικής στα μέταλλα όπως και της εκτύπωσης μοτίβων ή μορφών στον πηλό δεν αμφισβητείται, ούτε και αμφισβητείται η παράταση της εφαρμογής τους τον 7ο και τον 6ο αι. π.Χ. Ωστόσο, η συντήρηση των τεχνικών μεθόδων της Ανατολής και η ανάμνησή της που υποφώσκει στους πάνθηρες (εικ. 2) και τις σφιγγες του ανάγλυφου διάκοσμου του οίκου-ναού Α, δεν επηρεάζουν την απόδοση της ανθρώπινης μορφής η οποία έχει τις καταβολές της στην πρωτοποριακή αυτοδύναμη διαμόρφωση παραστατικών τύπων που εμφανίζεται στα κρητικά εργαστήρια από την ΥΓ περίοδο¹⁹.

Για παράδειγμα, ο τύπος της καθιστής σε *θάκον* μητρικής θεάς αντιπροσωπεύεται στο ιερό της Σύμης με αγαλματίδιο λαξευμένο σε σερπετινίτη λίθο που έχει χρονολογηθεί στη δεκαετία 710-690 π.Χ. (εικ. 6)²⁰. Η χρήση του τύπου παρατείνεται τον 7ο αι. π.Χ. ανεξάρτητα της θεϊκής ή της θνητής οντότητας της εικονιζόμενης μορφής, η οποία συνάγεται από τα διαφορετικά συμφραζόμενά της στα κατά τόπους ιερά. Ειδικά στο ιερό της Σύμης η ταύτισή της με ιέρεια αποκλείεται²¹, γιατί η στάση της θα αποτελούσε ύβρη προς την τιμώμενη Πρωτο-Αφροδίτη/Αφροδίτη που εικονίζεται σε στάση ορθή από τον ύστερο 10ο έως και τον 7ο αι. π.Χ.²².

Τον ύστερο 8ο αι. π.Χ. εμφανίζεται και η ντυμένη σε όρθια στάση γυναικεία μορφή με αδρανή κατά μήκος του σώματος χέρια στις δύο σφυρήλατες γυναικείες μορφές της γνωστής Απολλώνιας Τριάδας από το ιερό στην κάτω πόλη της Δρήρου²³. Την εντοπιότητα δημιουργίας του τύπου, όπως και τη χρήση του για τη μορφοποίηση θεϊκών ή θνητών γυναικών τεκμηριώνει η επανάληψή του σε πήλινο ειδώλιο αναθέτριας από το ιερό της Σύμης που χρονολογείται στο α' τέταρτο του 7ου αι. π.Χ. (εικ. 7)²⁴. Οι διαφορές του ίδιου τύπου κατά το μέγεθος και το υλικό κατασκευής των γυναικείων μορφών Δρήρου-Σύμης οφείλονται στον διαφορετικό συμβολισμό που επέβαλλαν οι δύο ανόμοιοι χώροι λατρείας. Η προσφορά των δύο σφυρήλατων γυναικείων μορφών και της υψηλότερης αντρικής στο ιερό της Δρήρου σημειοθετεί την τοπικής εμβέλειας αρχή εξουσίας (του *κόσμου*). Αντίθετα, ο ίδιος τύπος γυναικείας μορφής στο διασυνοριακό ιερό της Σύμης αντιπροσωπεύει το ατομικό ανάθημα αναθέτριας, η οποία δεν μετείχε στην πολιτειακή διοίκηση λόγω του γυναικείου φύλου. Με τα υπάρχοντα λοιπόν παραστατικά παράλληλα εντάσσονται μεταξύ των θνητών τόσο η περιορισμένης ορατότητας ντυμένη γυναικεία μορφή, που κοσμεί την κάτω όψη της δοκού στον κύριο χώρο λατρείας (εικ. 4), όσο και η γυμνή μορφή του ίδιου φύλου στις παραστάδες του

¹⁸ Bile 1992.

¹⁹ Λεμπέση 2018-19· αντίθετα: D'Acunto 2002-03, 33.

²⁰ Λεμπέση 2021, 106-107, ΑΚ 85, πίν. 29· Davaras 1972, 15-20, figs 13-25, για την πιθανή επίδραση του σαϊτικού κανόνα αναλογιών στη διαμόρφωση του τύπου της καθιστής γυναικείας μορφής.

²¹ Nagy 1998.

²² Λεμπέση 2021, 100-106.

²³ Για τη χρονολόγηση, βλ. Λεμπέση 2018-19, 27-28.

²⁴ Λεμπέση 2021, 18, ΑΚ 87, πίν. 30.

προνάου του οίκου-ναού Α στον Πρινιά, που συνδέεται δομικά με το θέμα της σφίγγας και του ιππέα (εικ. 1).

Ακόμη και το σπάνιο στα πήλινα ανθρωπόμορφα αναθήματα θέμα του ηνιοχούντος ιππέα εμφανίζεται την ΥΓ περίοδο με την όρθια και καθιστή στάση σε δύο ειδώλια του ιερού της Σύμης (εικ. 8α-β), ενώ ο καθιστός τύπος από τον ίδιο χώρο λατρείας παρατείνεται σε πλακίδιο της ΥΔ περιόδου (εικ. 9)²⁵. Ο διαχρονικός τύπος του καθιστού ιππέα σε πήλινα αναθήματα από το ιερό της Σύμης απηχεί πιθανότατα την προσφορά ευκατάστατων πολιτών της κρητικής κοινωνίας οι οποίοι είχαν την οικονομική δυνατότητα να εκτρέφουν το κατεξοχή δαπανηρό τετράποδο. Κατά το κοινωνικό όμως γίνεσθαι του μέσου 7ου αι. π.Χ. αρκούσε η προσθήκη της ασπίδας και του δόρατος στους ηνιοχούντες ιππείς των ορθοστατών του οίκου-ναού Α του Πρινιά, που παραπέμπει σε παλαιόθεν καθιερωμένο συμβολισμό μεταξύ των εκπροσώπων της άρχουσας τάξης.

Η επικοινωνία της Κρήτης με τη ΝΑ λεκάνη της Μεσογείου υφίσταται χωρίς αμφιβολία και τον 7ο αι. π.Χ.²⁶, αλλά οι επιδράσεις από την Εγγύς Ανατολή είναι ιδιαίτερα αισθητές στα κρητικά τέχνηρα του 9ου και του 8ου αι. π.Χ.²⁷. Η επεξεργασία των ανατολικών επιδράσεων στα κρητικά εργαστήρια για δύο αιώνες έχει διαμορφώσει τον 7ο αι. π.Χ. το τοπικό τεχνοτροπικό ιδίωμα απόδοσης των μορφών κατά το βραδέως μεταβαλλόμενο πολιτειακό σύστημα. Ο κοινωνικός παράγοντας παρεμβαίνει στη χρήση και του τύπου της ντυμένης γυναικείας μορφής σε όρθια στάση, την οποία αντιδιαστέλλει στη γυμνή μορφή του ίδιου φύλου που έχει αποκτήσει στην κρητική κοινωνία ιδιάζουσα σημειωτική αξία. Αντίθετα στην εικονογραφία της Εγγύς Ανατολής διαπιστώνεται ότι δεν υπάρχει διαλεκτική σχέση μεταξύ της ντυμένης και της γυμνής γυναικείας μορφής στους χώρους της συναπόθεσης τους²⁸.

Στο τοπικό πλαίσιο των πολιτειακών μεταβολών του 7ου αι. π.Χ. οι λιθοξόοι της Κρήτης συνδυάζουν επιτυχώς την προσαρμογή του νεωτερικού κατά τον ρυθμό γλυπτού διάκοσμου με το παραδοσιακό δομικό σχήμα του οίκου-ναού Α στον Πρινιά. Εξίσου επιτυχής είναι και η απόδοση του θρησκευτικού αιτήματος της υπαγωγής του αισθητού μικρόκοσμου στον υπερβατικό κόσμο, που τον συμβολίζει η υπερυψωμένη θέση της τιμώμενης Πότνιας θηρών σε σχέση με την υποβαθμισμένη τοποθέτηση τριών κείριων ομάδων πολιτών: των ετοιμοπόλεμων ιππέων που ανήκουν σε σώμα εξουσίας, της ντυμένης σε όρθια στάση αξιοσέβαστης συζύγου και της γυμνής σε όμοια στάση ετοιμοπαράδοτης παρθένας κόρης από τον πατρικό στον συζυγικό οίκο.

Συνελόντι ειπείν, οι εξέχοντες παραγγελιοδότες και οι εκτελεστές της σύνδεσης του παραδοσιακού δομικού σχήματος του οίκου-ναού Α με τον γλυπτό διάκοσμο διακονίζουν παραστατικά την ιεραρχία μεταξύ του θείου και των κατοίκων του πολιτικού κέντρου στον λόφο του Πρινιά, που δεσπόζει σε νευραλγικό σημείο επικοινωνίας μεταξύ της κεντρικής και της νοτιοδυτικής Μεσαράς.

²⁵ Λεμπέση 2021, 15, ΑΚ 63-64, πιν. 23-25 & 49, ΑΚ 166, πιν. 52.

²⁶ Βλ. Λεμπέση 1985, 116-119, εικ. 3-5· 122-126, εικ. 6-8 & 128-130, εικ. 9-10.

²⁷ Matthäus 2000· αντίθετα: Whitley 2010.

²⁸ Moorey 2003, 33, 67-68· Marinatos 2000, 67-78 για μία διαφορετική ερμηνευτική προσέγγιση του γλυπτού διάκοσμου του οίκου-ναού Α με γνώμονα την εικονογραφία της Εγγύς Ανατολής.

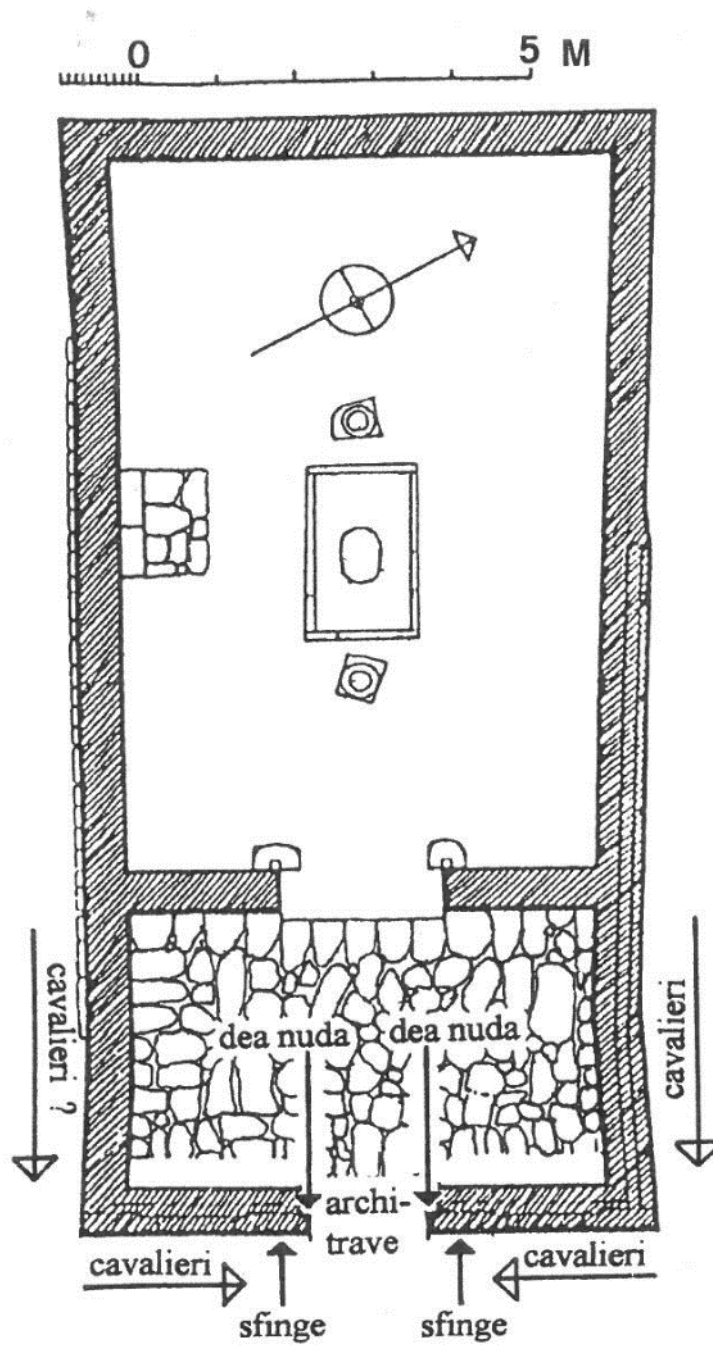
Βιβλιογραφία

- Λεμπέση, Α. 1970. «Αρχαιότητες και μνημεία κεντρικής και ανατολικής Κρήτης», *ΑΔ* 24 (1969), Β2 Χρονικά, 414-418.
- Λεμπέση, Α. 1976. *Οι στήλες του Πρινιάς*. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεως.
- Λεμπέση, Α. 1985. *Το ιερό του Ερμή και της Αφροδίτης στη Σύμη Βιάννου. Χάλκινα κρητικά τορεύματα*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Έταιρείας.
- Λεμπέση, Α. 2002. *Το ιερό του Ερμή και της Αφροδίτης στη Σύμη Βιάννου, ΙΙΙ. Τα χάλκινα ανθρωπόμορφα ειδώλια*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Έταιρείας.
- Λεμπέση, Α. 2018-19. «Το προβάδισμα των κρητικών εργαστηρίων στη διαμόρφωση εικονογραφικών τύπων κατά την πρώτη χιλιετία π.Χ.», *Ευλιμένη* 19-20, 25-38.
- Λεμπέση, Α. 2021. *Το ιερό του Ερμή και της Αφροδίτης στη Σύμη Βιάννου, VI. Τα πήλινα ανθρωπόμορφα αναθήματα*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Έταιρείας 337.
- Beyer, I. 1976. *Die Tempel von Dreros und Prinias A und die Chronologie der kretischen Kunst des 8. und 7. Jhs. V. Chr.* Freiburg: R. Oberkirch.
- Bile, M. 1992. "Les termes relatifs à l'initiation dans les inscriptions crétoises viie-ier siècles av. J.C.", in A. Moreau (ed.), *L'initiation. Actes du colloque intenational de Montpellier, 11-14 avril 1991*. Montpellier: Publications de la Recherche de l'Université Paul-Valéry, 11-18.
- Blome, P. 1982. *Die figürliche Bildwelt Kretas in der geometrischen und früharchaischen Periode*. Mainz am Rhein: P. von Zabern.
- Boardman, J. 1961. *The Cretan Collection in Oxford. The Dictaeon Cave and Iron Age Crete*. Oxford: Clarendon Press.
- Connor, W. 1987. "Tribes, Festivals and Processions: Civic Ceremonial and Political Manipulation in Archaic Greece", *JHS* 107, 40-50.
- D'Acunto, M. 1995. "I cavalieri di Priniàs ed il Tempio A", *AnnAStorAnt* n.s. 2, 15-55.
- D'Acunto, M. 2002-03. "Il tempio di Apollo a Dreros: il culto e la 'cucina' del Sacrificio", *AnnAStorAnt* 9-10, 9-62.
- Davaras, C. 1972. *Die Statue aus Astritsi, ein Beitrag zur dadalischen Kunst auf Kreta und zu den Anfängen der griechischen Plastik*. Bern: Francke Verlag.
- Fuchs, W. 1983. *Die Skulptur der Griechen*. München: Hirmer.
- Lefèvre-Novaro, D., A. Pautasso, S. Rizza and J. Lamaze. 2013. "Dreros e Priniàs: Nuovi dati e prospettive di ricerca sulla polis a Creta", *Thiasos. Rivista di Archeologia e Architettura Antica*, n. 2.2, 3-20.
- Marinatos, N. 2000. *Goddess and the Warrior. The Naked Goddess and Mistress of the Animals in Early Greek Religion*. London & New York: Routledge.
- Matthäus, H. 2000. "Die Idäische Zeus Grotte auf Kreta. Griechenland und der vordere Orient im frühen 1. Jahrtausend v. Chr.", *AA*, 517-547.
- Moorey, P.R.S. 2003. *Idols of the People. Miniature Images of Clay in the Ancient Near East*. Oxford: Oxford University Press.
- Nagy, H. 1998. "Divinity, Exaltation and Heroization. Thoughts on the Seated Posture in Early Archaic Greek Sculpture", in J.K. Hartswick and M.C. Sturgeon (eds),

- ΣΤΕΦΑΝΟΣ. *Studies in Honor of Brunilde Sismondo Ridgway*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 180-191.
- Pautasso, A. 2011. “Immagini e identità. Osservazioni sulla scultura di Priniàs”, in G. Rizza (ed.), *Identità culturale, etnicità, processi di trasformazione a Creta fra Dark Ages e Archaismo: per i cento anni dello scavo di Priniàs 1906-2006: Convegno di studi (Atene 9-12 novembre 2006)*. Catania: Consiglio Nazionale delle Ricerche I.B.A.M., 97-107.
- Pilz, O. 2011. *Frühe matrizengeformte Terrakotten auf Kreta. Votivpraxis und Gesellschaftsstruktur in spätgeometrischen Zeit*. Möhnesee: Bibliopolis.
- Prent, M. 2005. *Cretan Sanctuaries and Cults. Continuity and Change from Late Minoan IIIIC to the Archaic Period*. Leiden & Boston: Brill.
- Rizza, G. 1967-68. “Le terracotte di Axos”, *ASAtene* 45-46, N.S. 29-30, 211-302.
- Rizza, G. and A.M. Rizzo. 1984. “Prinias”, in A. Di Vita and A. La Regina (eds), *Creta antica. Cento anni di archaeologia italiana (1884-1984)*. Roma: De Luca Editore, 227-256.
- Rizza, G. and V. Scrinari Santa Maria. 1968. *Il santuario sull' acropoli di Gortina I*. Roma: Istituto Poligrafico dello Stato.
- Watrous Vance, L. 1998. “Crete and Egypt in the seventh century BC: Temple A at Prinias”, in W.G. Cavanagh, M. Curtis, J.N. Coldstream and A.W. Johnston (eds), *Post-Minoan Crete. Proceedings of the First Colloquium on Post-Minoan Crete* (BSA Studies 2). Oxford: British School at Athens, 75-79.
- Whitley, A.J.M. 2010. “Moteurs et modèles: La Crete au VII siècle”, in R. Etienne (ed.), *La Méditerranée au VIIe siècle avant J.-C.: Essais d'analyses archéologiques*, Travaux de la Maison René Ginouvès v. 7. Paris: de Boccard, 172-184.
- Willets, R.F. 1965. *Ancient Crete. A Social History from Early Times until the Roman Occupation*. London & Toronto: Routledge and Kegan Paul; University of Toronto Press.

Αγγελική Λεμπέση
Υψηλάντου 76
18532 Πειραιάς

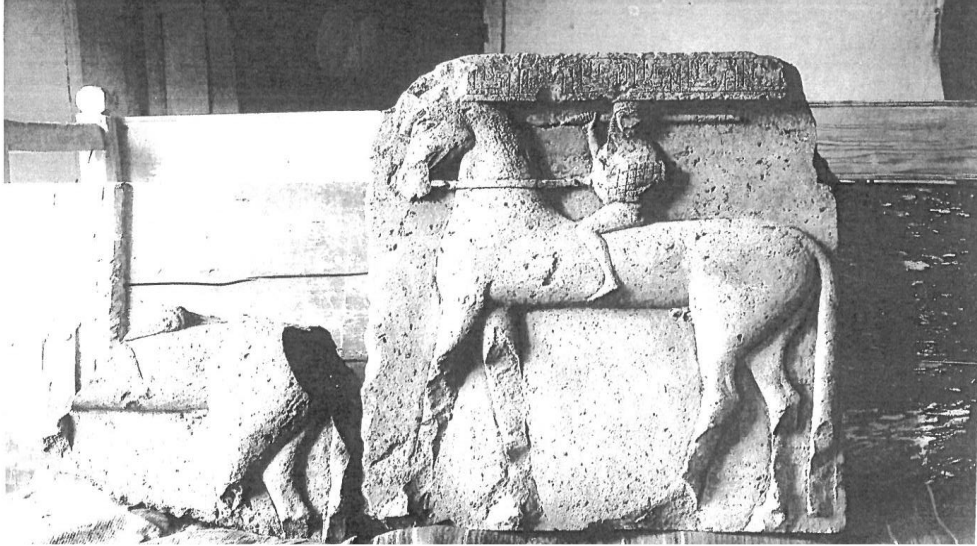
Εικ. 1. Πριλιάς: τροποποιημένη διάταξη ανάγλυφων ορθοστατών (© Archivio di fotografie, Scuola Archeologica Italiana di Atene).

Εικ. 2-3. Πριλιάς: δύο όψεις της καθιστής σε *θάκον* Πόντιας θηρών (© Archivio di fotografie, Scuola Archeologica Italiana di Atene).

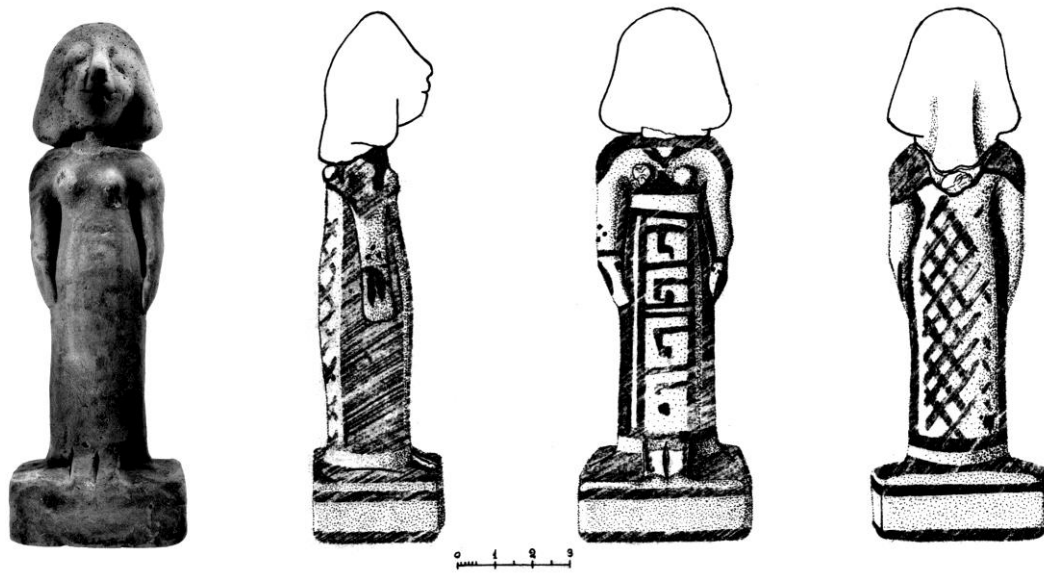
Εικ. 4. Πριλιάς: ντυμένη πολοφόρος γυναικεία μορφή σε όρθια στάση (© Archivio di fotografie, Scuola Archeologica Italiana di Atene).

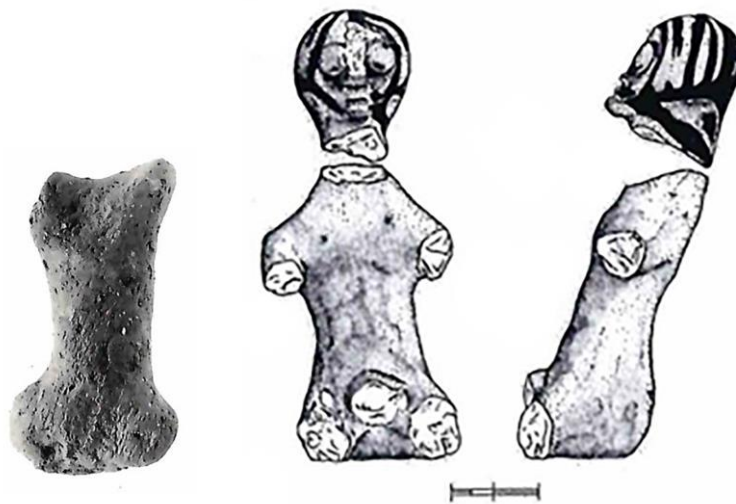
Εικ. 5. Πρινιάς: πολοφόρος ηνιοχών ιππέας με ασπίδα και δόρυ (© Archivio di fotografie, Scuola Archeologica Italiana di Atene).

Εικ. 6. Ιερό Σύμης: μητρική θεά καθιστή σε *θάκον* με υποπόδιο (βλ. Λεμπέση 2018-19, εικ. 12).

Εικ. 7. Ιερό Σύμης: θνητή γυναικεία μορφή (βλ. Λεμπέση 2018-19, εικ. 6 σχέδ. και φωτ.).

Εικ. 8α-β. Ιερό Σύμης: υπέας σε όρθια στάση και σχεδιαστική απόδοση καθιστού ηγιοχόντιος υπέα της ΥΓ περιόδου.

Εικ. 9. Ιερό Σύμης: ηνιοχόν ιπέας σε πλακίδιο της ΜΔ περιόδου.